

1461. Eski osmanlıca'da -ce lâhikasıyla de (uydurmalık) kıyaslama tabirleri teşkil edilirdi.

Ml. : و کندیه دخی زنا قیلشجه کناه الا ve *kendü-ye daği zinā kı-ı-muş-ça günah ol-a* A.U.E (1426 yılı yazmaları, yap. 123) « et ce sera un péché pour lui, aussi grave quo s'il avait commis l'adultère ».

[1] گۆز اېوب يوشجا [1] *göz aç-ub yum-muş-ça* ifâdesi de (bk. § 1385, ihtar) bundandır.

Ardınca -*legin* [2] (§ 890, 3°) lâhikası gelen bir (*y*)ecek şekliyle yapılmış (bu manada) misâller de bulunur:

اگر التاجدين دکسه... کيجه قلب کيده eger (*hisâr*) *al-ın-di* (= eger hisar alındı ise) *has* (eyi, a'lâ), *eger al-ın-acağ-ıayın* (= alınacak gibi) *değil-se...gice kal-k-ıb gid-e* A.U.E (Rouen, 1493 yazmaları, yap. 27) « si le fort est pris, c'est parfait. S'il ne paraît pas possible de s'en emparer (mot à mot: « si le fort n'est pas comme s'il devait être pris »), qu'il lève le siège [3] et parte ».

Mk. aynı teşekkülün alabileceği başka manayı, § 1466.

1462. *yapılır gibi gösterilen (simulê) bir hadesi ifade etmenin başka tarzları.* — 1° Abdurrahman Efendi (Kütahyalı) nın gramerine göre (s. 27 ve 28) lehçelerde bir badesin yapılmadan yapılır gibi gösterildiğini bildirir iki fiilcil siyga daha vardır ki bunlar muzari temesine bir *-cil* [4] veya *-cim* lâhikası katılmakla yapılır, ve böylece elde edilen siygalardan sonra *ol-mak* fiili getirilir.

Ml. : زید باقرچیل (بقارچیم) اولدی Zeyd *bağ-ar-cıl* (veya *bağ-ar-cım*) *ol-du* Zeyd bakar gibi yaptı A.U.E « Zeyd fit comme s'il regardait ».

2°. Ve nihyet bir badesi yapmaz görünmek manasını bildirmek için hususi bir teşekkül de vardır ki *katmerli* menfi olan bir fiilin muzari temesine -*lik* lâhikası katılmakla olur (§ 568); Bu tabirler miktarca çok değildir: [5]

[1] Bu son kelime metinde harkelidir. A.U.E

[2] Bu *ley-in* deki *i*) *ley* kısmı, *gibi* edatı manasında olacak; eserde geçen izahlar arasında böyle bir şey söylenmişti. A.U.E

[3] Müellif metindeki *kal-kıp* kelimesinden (*muhasarayı*) *kaldırıp* manasını çıkarıyor. Halbuki "gice kalkıp gide," cümlesi «qu'il se lève pendant la nuit et parte» manasındadır. A.U.E

[4] Bakınız osmanlıca'da -*cil* lâhikası hakkında § 547. Oradaki misâllere şu kelimeler de ilâve edilmelidir: *baş-cıl* veya *ön-cül* başta veya önde olan kimse, reis «chef» (Karaman lehçesi, ΓεϞ, s. 132, 137, 140, 218) ve *ortan-cıl*, ortada, ortanca olan «celui du milieu, moyen» (GIESE, *Anat.*, s. 34. *ortan-cı yarın-doğ* "üç kardeşten," ikincisi olanı, ortanca kardeş) «le deuxième frère (sur trois)»; (Mk. *ortancı* aynı manada § 499, bu eserde) muhtelif türk dillerinde bu -*çin*, *çan* (*çün*) ile (ki türeme lâhikaları olarak kullanılırlar) aynı manadadır. Bütün bu morfemlerle bir taraftan -*çan* osm. -*çe* (§ 918) lâhikası ve bir taraftan da -*çi*, -*ci* (§ 542) lâhikası arasındaki münasebetleri tayin etmek yerinde bir şey olurdu, Mk. KATANOF, s. 574, MELIORANSKI, I. 36; KAZEM-BEK, s. 90 İLMİNSKI; *Outchoniya Zapiski Kaz. Univ.* 1860, s. 122—123; *Gr. alt.* s. 21, § 25 ve 25 bis J. D.

[5] Öyle olmakla beraber burada verilen misâllerden ibaret olmayıp daha başkaları da vardır. A.U.E

گورمه مزك *gör-me-mez-lik* görmez gibi yapmak «action de faire semblant de ne pas voir» ;

ایشیتمه مزك *işit-me-mez-lik* işitmez gibi yapmak «action de faire semblant de ne pas entendre» ;

بیلدنه مزك *bil-me-mez-lik* bilmez gibi yapmak «action de faire semblant de ne pas savoir» ;

اڭلامازلق *añlā-ma-maz-lik* anlamaz gibi yapmak «action de faire semblant de ne pas comprendre».

MI. : *işit-me-mez-lik-le öte-ye beri-ye hoş-arak* (*Ayyar Hamza*, s. 48) «en courant de droite et de gauche, et faisant semblant de ne pas comprendre».

Bu hades isimlerinin (böyle zamanlarda mefulünileyh veya mefulünanh haleti almış olan) *g'el-mek* «venir» fiiliyle beraber yapılması adettir, daha seyrek olarak (mefulünileyh haleti almış) *var-mak* «frapper» fiiliyle de yapılır.

MI. : *bil-me-mez-liğ-e* (veya: *bil-me-mez-lik-den*) *gel-mek* veya *bil-me-mez-liğ-e var-mak* [1] «faire semblant de ne pas savoir, faire l'ignorant» ;

گورمه مزك *g'ör-me-mez-liğ-e g'el-mek* *isti-yen için g'öz-lük ne kıymet-dar bir şey-dir* (*GEN. ŞEN. Tir. Söz.*, n° 199) «quelle chose précieuse que les lunettes pour qui veut faire l'aveugle!».

Bazan bu hades isimlerinden evvel o isimlerin yapılmış olduğu fiil, *-(y)ip* li ulak şekline konularak ardınca düzendeşlik edatı olan *de* getirilmekle de bu mana verilir.

MI. : *işid-ip-de işit-me-mez-lik-den gel-mek* «avoir entendu et faire semblant de n'avoir pas entendu.»

Tasfiyeciler bu ifadelerdeki (çifte nefi edatından) birinci *-me-* yi atarak sadece *bil-mez-lik-den gel-mek*, vs. demeyi tavsiye ediyorlar. Halbuki, daha sahih sayılan bu ifadeler eskimiştir. (Vefik Paşa tarafından da kullanılmıştır, *Mk. Yorgaki Dandini*, s. 9). [2]

-lik lâhikasını yardımcı olmadau (ve yalnız bir nefi edatiyle) teşekkül etmiş buna benzer tabirler de bulunur: *bil-mez-den, gör-mez-den g'el-mek*, vs.

Ve nihayet işitmez görünmek «faire sourde oreille» manasında olarak *işit-mez-len-mek* fiili kullanılır.

Mk. *bak-maz-lan-mak* bakmaz gibi yapmak, bakmaz gibi görünmek «faire semblant de ne pas voir» (**ZENKER**) *بقرئین* kelimesinden.

İHTAR. — Yukarıda sayılıp dökülen haller dışında; *-me-mez-lik* veya *-mez-lik* şekli (yapmacık ve yapar gibi görünmek fikri olmaksızın) sadece hadesin menfiliğini ifade eder; gerçekten menfi bir hades ismi olur.

[1] Burada yardımcı fiil diye kullanılan *vurmak* kelimesini bilhassa makbul olmayan vasıfları bildiren *-lik* li kelimelere de katılarak o vasıflara doğru sapmak manasını bildirir: *İşi abdallığa, tembelliğe vurmak*, vs. denilir. A.U.E

[2] Menfi lâhikasının çift olarak bulunuşu, hadesi menfi manalı yerine müsbet yapar: görmemezlik = görürük; görmedim değil = gördüm; görmemiş olmaz = görür. Şu halde bu kelimelerin asılları *görmezlikten gelmek* vs. olsa gerek. A.U.E

Ml. : *say-ma-maz-lık* veya *say-maz-lık*, saygısızlık « manque d'égards » ;
doy-ma-maz-lık veya *doy-maz-lık*, doymayıp « insatiabilité » ;
taşım ve tefrik ol-un-ma-maz-lık, bölünmez oluş « indivision » (SAMI BEY
fran. türk. lügat.).

Bakınız *agnı yerde* başka misâllere : (impopularité) hoşnutsuzluk verememezlik (im-
putrescibilité) çürümemezlik ; (inadmissibilité) kabul olunmazlık ; (inaltérabilité)
bozulmazlık ; (incombustibilité) yanmazlık, vs.

'Αριστειδοσιῶν (ἀκρίε) σεδιμεμεζλιγι *Aristidis-in (akçe) sev-me-mez-liğ-i* « le
desintéressement d'Aristide » (l'eq. I. 222).

Bu hades isimleri bazan *et-mek* « faire » fiilile teşkil edilir.

Ml. : *sakın bit-ir-me-mez-lik et-me* « ne manquez pas de finir (ma commande), ne
me faites pas faux bond » ;

amma sakınib bana yarısın vermemez-lik etme (VIGUIER, s. 307) « mais prenez
garde d'oublier de me donner la moitié » ;

hiç para için, g'ocen-ip de g'al-me-mez-lik ed-er mi (HÜSEYİN RAHMI) *Metres*,
s. 869) « se fâchera-t-il pour une question d'argent, au point de cesser de
venir nous voir ». [1]

(Sadece menfi tabanlar yerine) iktidari menfi « impossible » tabanlarla da buna
benzer hades isimleri yapılabılır.

Ml. : *dur-a-ma-maz-lık* (HALİD ZİYÂ) « le fait de ne pouvoir tenir en place,
d'avoir des fourmis dans les jambes, impatience » ;

[1] *-lik* lâhikası *mübteb* muzari temesine seyrek olarak katılır. Bizim buna dair bil-
digimiz ancak *benzer-lik* « analogie » (HINDOĞLU) ve *g'öster-lik* « argumentum » (GLODIUS)
kelimeleridir. (*-lik* eki fiil köküne getirilmiş muzari olmak için kelime *göster-ir-lik* olmalı
idi; A.U.E) Mk. *göster-me-lik* gösteriş, yapmacık « affectation » (HÜSEYİN RAHMI, *Tara-*
man, s. 20). *-lik* lâhikasının menfi muzari temesine katılır olması temayülü, osmanlıca'ya
has bir keyfiyet değildir. Çağatayca'da da *mäs-lik*'li bir hades ismi vardır ki mülkiyet
lâhikasını alsın almasın mefulünanah haletine konulup sık sık sebeplik bir ulak tabiri diye
kullanılır.

Ml. : *اوغلان توروز تیلی گیلماسلېکدین نی ایتدورین قانی دور* *oğlan tarur* (oğlandır) *til-i*
kil-mäs-lik-din (dili gelmezlikden = dili gelmediğinden) *ni eqt-dür-e-yin*
(ne söyleyeyim, ne söyleyeceğim) *bil-mäy dür* (bil mez) (ABU-L-GAZI, s. 10)
« c'est un enfant ; n'ayant pas encore le langue délié (*til-i kil-mäs-lik-din*),
il ne sait ce qu'il doit dire » ;

قارا خلق تیلی گیلماسلېکدین قانی جیم اوقیدورلار *kara halk* (kalabalık halk) *til-i kil-*
mas-liğ-i-din (dili yatmadığından) *kaf-ni* (k harfini) *cim* (c) *okı-dar-lar*
(okurlar) (*Aynı eser*, s. 13 « comme le peuple prononce mal, il mettent un
« djim » au lieu d'un « kaf ».

Bakınız başka bir misâle, *Seybāni Nāme*, s. 126, mısra 14 — 15 ; bilindiği üzere *-lik*
lâhikası osmanlıca'da masdara katılarak bir hades ismi vücade getirmeğe de hizmet eder.
(Mk. § 712). J. D.

añla-ş-ı-l-a-ma-maz-lık « impénétrabilité, incompréhensibilité » (SAMI BEY, Frans.-Türkçe lügat);

yet-iş-dir-e-me-mez-lik (Aynı eser) « improductibilité ».

Şu kolimeler karşılığında başka misâllere bakınız :

(Incompatibilité) telif ve tevfiği kabil olmamazlık, (impermutableté) becayış olunamamazlık, (imperfectibilité) ikmal olunamamazlık; (impraticabilité) [1] geçilememezlik; icra olunamamazlık, vs.

1463. Öteki Türk dillerinde uydurma kıyaslama için ulaklık tabirler. — Osmanlıca'dan başka Türk dillerinde uydurmalık kıyaslama bildiren tabirler sabiden kıyaslama bildirenlerden açıkça ayırılmış gibi görünmüyor.

Nitekim burada daha evvelce bahsi geçen (§ 1454) -kän + tæg (däk) tabirini tekrar buluyoruz.

Ml. : kim ärsä (bir kimse) öz hal-in-l fikr kıl-sa (düşünce) öz-in-iñ (kendisinin) yañğı-lıg-ın (ayılığını) yaman-lığı-ın (kötülüğünü) közgü-dä (ayınada) kör-gän-däg (görür gibi) kör-är (görür) (Tezk. Evl., s' 56) « celui qui médite sur son sort, voit ses propres qualités et ses défauts comme dans un miroir » ;

اورگان تیک بولور ایشتیلار نی خوب اکر ایشتیالار سارق سوزکا چکویچ اورغان تیک بولور (ne a'lä) eger işit-mä-sä-şür sawuk (soğuk) ilmür-gä (demire) çeküç (çekici) ur-gan (vurur) tig (gibi) bol-ar (olur) A.U.E (ABU-L-GÄZİ, s. 77).

Bununla beraber aynı edatın başka şekillere (meselâ menfi muzarie) ilâve edildiği görülür. Bu tabirler daha ziyade osmanlıca'ya yaklaşıp.

Ml. : ات یوری آلاس دای بولدی at görü (yoru ?) al-ma-s (yürüyemez) dây (tek, gibi) bol-di (ol-du), A.U.E (Aynı eser, s. 35) « le cheval paraissait ne plus pouvoir marcher (mot à mot : il devenait comme ne pouvant plus marcher » . [2]

Mk. Osmanlıca'da : at yürüyemez gibi oldu.

C. -(Y)ECEK KADAR ULAK TABİRİ.

1464. Bundan evvel geçen se gileyişimize göre (Mk. § 1455 ve aşağısı) ardınca kadar ilgici gelen -(y)ecek şeklinin bir uydurmalık kıyaslama tabiri « autant que celui qui... » manasında olması beklenirdi.

[1] Metinde (*) işaretli var ki, zeyil olarak daha başka şeyler ilâve edildiğini göstererek oraya müracaat edileceğini bildiriyor; fakat zeyilde buna dair birşey verilmiyor. A.U.E

[2] Bu misâlde görünen -mäs-däy (täy) kırıgızca'da «tellement que... ne pas; si bien que ne... pas...» manasında olup, bu eihetle daha ileride bahsi gelecek olan -(y)cek kadar tabirine yaklaşıp (bakınız MELIORANSKI, Gr. Kirgh. II, s. 53, § 16). J.D.

Fakat hakikatte bu teşekkül § 1393, e de bahsi geçen bir *yeter* miktar « mesure suffisante » fikrini ifade eden şekle bağlı bulunuyor. [1]

(Fransızca'daki muadilleri şu ifadelerdir: «assez pour que...; au point que...; tellement que...; au point de (infinitif)...»

Ml. : *ben aç-lık-dan öl-me-yecek kadar kazan-ır-ım* « je gagne juste de quoi ne pas mourir de faim »;

müddet-i ömr-ün-de zarüret g'ör-me-yecek kadar servet-e nâ-il ol-du (KEMAL BEY) « il devint assiz riche pour être à l'abri de la gêne durant toute sa vie »;

berüber-ce düş-üp kalık-acak kadar dost ol-mak « être ami inséparables » (mot à mot: « amis au point qu'on tombe et se lève ensemble »); [2]

yi-yecek kadar yemek « manger autant qu'on peut »; [3]

bir kaç damla yağ dök-dür-ecek kadar muvaffakiyet göster-e-bil-ir-se-m « si je réussis à [proprement: au point de] vous faire verser quelques larmes ».

İHTARA. — Aşağıki misâllerde *-(y)ecek kadar* tabiri bir belirtken olarak kullanılmış bulunuyor (Mk. § 791):

«دشمنه طوقونم» *düşman-ım-a dokun-ma-m,* *di-yecek kadar bir fetānet* (akıl, anlayış) *ve insāniyet* (insanlık) *göster-en 'ālī* (yüksek) *bir millet* « une noble nation qui fait preuve de sagesse et d'humanité, au point de dire: je ne touche pas à mon ennemi »;

otur-acağ kadar yer « juste la place de s'asseoir, (mot à mot: place en quantité telle qu'on peut s'asseoir).

1465. *qadar yerine bazan derece-de* « au degré, dans la mesure » veya *suret-de* (*suret* « manière, façon » kelimesinin mefulünfihi) kullanılır. Mk. § 1368.

[1] Mk. şu aşağıki cümleleri ki, bunlarda bu gelişme epiyce açık olarak görünmektedir.

şerbet bir içim su-ya de-n-ir ki kan-acağ miktar-ıdır A.U.E (*Ḳāmus tercūmesi*, I. 169) « on appelle (en arabe) *şerbet* une gorgée d'eau ou la quantité qu'il faut pour se désaltérer »;

an-nūn üzer-in-de-ki nes-ne-leri cam' ed-er-sā-vūz ağız dol-acağ mīqdār-a yet-iş-me-z A.U.E (*Ḥal. Şāhī*, yap. 62) « si nous recueillons les matières qui s'y sont attachées, il n'y en aura pas assez pour remplir la bouche ». Bilindiği üzere *mīqdār* kelimesi *qadar* ile manadadır. J. D.

[2] *Düşmek* kelimesinin bir manası da: inmek (başka türk lehçelerinde: attan düşmek = attan inmek) ve yatmak (*döşek* = yatak) olduğuna göre, (beraberce düşüp kalkmak) ashuda = bir arada yatıp kalkmak manasında olacak. A.U.E

[3] Bu cümle (yiyebilecek kadar yeyinti) manasına da gelebileceği için « le mets autant qu'en on peut manger » suretinde de tercüme edilebilir. A.U.E

M1 : بيك كلك ملحوظ اولان بر بره بر ييله ورميه چك درجه ده امساك و بخل اصطلاحات اقتصاديه ده برى
biñ g'el-mek melhūz ol-an (düşünülebilen) *bir yer-e bir yer-e bir yer-e bir yer-e* (bilgi nişanesi) *gös-
 tile ver-me-yecek derece-de imsūk* (kısrıganlık) *ve buhul* (cimrilik), *istiāhāt-ı
 iktisādīye-de* (ekonomi tabirlerinde) *yer-i bul-un-ma-yan bi ma'nā* (ma-
 nasız) *bir tasarruf* (tutumluluk) *dur.* (BABAN-ZADE İSMAIL HAKKI) « une
 avarice (poussée) au point de ne pas dépenser «un», là où l'on peut espérer
 gagner « mille », c'est une économie qui n'a pas de sens et qui ne figure
 pas parmi les prescriptions (mot à mot: la nomenclature) de l'économie
 politique »;

eski zamān-ın eskî zamanın azırdın اوقویه چق درجه ده اثر درایت کوستن ناظرلری
elifbā-yı ezber-den oĸu-yacaĸ derece-de eser-i dirāyet (bilgi nişanesi) *gös-
 ter-en hāzır-ları* (HÜSEYİN CÂHİD) « les ministres de l'ancien régime dont
 la science allait jusqu'à pouvoir réciter par cœur l'alphabet »;

*kendi-ni zabt ed-e-me-yecek sūret-de tehev-
 vūr-le* « avec une fureur telle qu'il ne se dominait plus »;

*bir māhrūmiyet ve mag-
 dūriyet* (bir şeyi elde edemeyiş ve haksızlığa uğrayış) *-den doĸayı kendi-ni
 yi-yecek sūret-de keder et-me* (نه) *ḡahr* kelimesinin manalarından biri, Ş. Samî
 Bey'in lûgatinde) « le fait de s'attrister à cause d'un échec ou d'une iniquité
 au point de se consumer (mot à mot: de se manger soi-même) ».

1466. Eski osmanlıca'da *ḡadar* yerine *-leyin* [1] lâhikası kullanılıyordu (Mk.
 § 890, 3*).

M1. : *ma'nā boz-uĸ-acacaĸ-layın* (bozulacak gibi,
kadar) [1] *ḡur'ān-ı yañlıĸ oĸu-maĸ* A.U.E (*Ris. Birg'evî*, s. 80) « réciter le
 Coran avec des fautes, au point d'en altérer le sens »;

(arepça'da) *dihk* (gülüş)
ol-dur ki kendü işid-e amma kendü-den gayri (kendinden başka) *kimse
 işid-ecek-leyin* (işidecek gibi, kadar) *ol-ma-ya* A.U.E (*Hul. Şāhi*, yap. 56)
 « on appelle (en arabe) *dihk* le rire qu'on entend soi-même, mais qui n'est
 pas assez fort pour que les autres l'entendent »;

*eger bir müslūman namaz-da abdest-i
 er-n-ma-yacaĸ-layın* (kırılmayacak, bozulmayacak gibi, kadar) *ay-u-sa* A.U.E
 (*Aynı eser*, y. 58) « si un musulman s'endort pendant le prière, mais pas
 assez fort pour que l'ablution cesse d'être valable ».

[1, 1] Esasen *gibi* manasında benzerlik bildiren bu kelimesin böyle *mıḡdar* manasına
 da gelmesi şasılacak bir şey değildir. Bunun manadaşı olan *gibi* kelimesinin de yine
 böyle *mıḡdar* manasıyla kullanıldığı olur.

Bu ḡab bu sūtü alacaĸ gibi (= alacak kadar) *deĸil*;

Bu daha pek küçük; sizin söylediklerinizi anlayacaĸ gibi (kadar, halde) *de-
 ĸil*, vs. A.U.E

Arap harfli misaldeki *ḡakḡ* kelimesinin ک k si üzerinde üç nokta var, A.U.E

[2] Arap harfli olan bu misalde *ḡahr* kelimesi harekeli, اما kelimesin م si şedde
 işaretlidir. A.U.E

Bilindiği üzere aynı tabirin başka bir manaat olabilir (Bk. § 1461).

Yine öteki türk dillerinde, başka kullanışları olan bazı tabirler de burada mütalaa ettiklerimizle manadaş olabilirler: Bk. § 1463 sonlarında -*mäs-däk* şekline; -*gü-däk* şeklinde de böyledir (Bk. § 1417, 4 üncü misâl).

VI. BAŞKA ULAKLAR VE ULAKLIK TABİRLER.

1467. Evvelce mütalaa edilen fiilcil siygalardan başka olarak, bir kaç ulak veya ulaklık tabir daha vardır; bunlar yukarıda (son zamanlar osmanlıca'sına dair olarak) sayılıp dökülen duramlık «circonstancielles» mefhumlardan hiç birine ait bulunmuyor ki, şunlardan ibarettir.

1°. -*dik-den* (-*ten*) başka'lı ulak,

2°. Birinin yerine geçiş fikri (bedel, becayış manası) bildiren ulaklık tabirler.

A. *DİK-DEN(TEN) BAŞKA'LI ULAK.*

1468. Bu ulak, -*dik*'li isim siygasının mefulünanhi ile başka ilgisinden mürekkeptir (§ 916); (fransızca'da karşılığı: «non seulement... mais...; outre que...; indépendamment de...; sans parler de...; sans compter que...; abstractuon faite de...»):

sev-dik-den başka «non seulement je (tu, il...) aime, mais...»;

uyu-duğ-dan başka «non seulement je (tu, il...) dort, mais...».

MI: *mühim-ce bir müsvedde kalem-e al-a-ma-dik-dan başka doğra ol-arak on satır tercüme ed-e-me-z* (MURAD BEY) «non seulement il est incapable de rédiger une minute (de lettre officielle) tant soit peu importante, mais il ne peut traduire exactement dix lignes»;

اوطة په کیرمک مشکل اولدقدن ایشقه اوطة ایچنده دوت (و؟) ایش ایشام دتبرو قوری طپراق اوزرنده یاشقده اولدینمدن کیکلرم قیرلدی. *oda-ya gir-mek müşkil (zor) ol-duğ-dan başka oda iç-in-de dört (ve?) [1] beş aışam-dan-beri kura toprak üzer-in-de yat-mağ-da ol-duğ-um-dan kemik-ler-im kır-il-di.* A.U.E (Gülliver tercümesi, s. 32) «sans parler de la difficulté que j'éprouvais à entrer dans la chambre, j'avais les os rompus d'avoir couché depuis quatre ou cinq jours sur la terre nue» ; mk. başka misalleri, *Agni eser*, s. 91, 98, 101, 116 ve 120).

İHTAR. — Edebiyat diliade bazan başka yerine *mā'adā* getirilir (Mk. § 916).

MI: *hükemā-yı* متقدمیندن فارابی هر هنر ومعرفتده ماهر اولدقدن ماعدا آلتش لسان بیلیر ایش *müteqaddimîn* (evvelce geçmiş hakimler) -*den Fārābî her hūner ve ma'rifet-de māhir* (usta) *ol-duğ-dan mā'dā altmış lisan bil-ir i-miş* (Gel keyfim gel,

[1] Buradaki (ve), türkçe'nin şivesine uygun olmadığı için yanlış kullanılmış. A.U.E

s. 98) « on dit qu'indépendamment de sa vaste compétence scientifique, El-Farâbi (un des philosophes anciens A.U.E) [mort en 950] [1] savait soixante langues ».

1469. Eski osmanlı lehçesinde ancak, (fâile irca alâmeti olan) bir mülkiyet lâhikasının varlığıyla bu ulaktan ayırd edilen ve esasen onun menşei olan bir ulak tabiri kullanılırdı (Mk. § 1363, ihtar 4 ve § 1373). Bu tabirler içinde *gayrı* edatı da kullanılıyordu.

Ml.: بلا امان قتلى واجب كغيره علناً مشمول اولدقلرندن ماعدا غلات روافض ايله هم مذهب اولدقلرندن (bektâşiler) *bilâ eman* (aman vermeden) *katl-i* (öldürülmesi) *vâcib* (gerekli) *küfriyyât-a* (kâfircesine işleriyle) *alenen* (açıktan açığa) *meş-gûl* (uğraşır) *ol-duğ-lar-ın-dan ma'da gullât-ı revâfız* (Şi'âlardan olan râfızî tâifesinin aşırıları) *ile hem-mezheb* (aynı yolda) *ol-duğ-lar-ın-dan* A.U.E (ESAD EFENDİ, *Uss-ü Zafer*, s. 202) « étant donné que non seulement ils (les bektachis) commettaient ouvertement des actes impies passibles de la peine capitale, mais qu'ils s'étaient ralliés à la doctrine des hérétiques les plus effrénés... »;

قدرغبارك التامى مهم اولوب لىكن قلمه آلتتده اولدوغندن غيرى دونخاي هاپون ايله اوده طوب ايرشميجله قدر ضيق يردده واقع اولغين قالىتلر ايله واروب باصق بىمكن اولمغله *kadırğa-lar'ın ol-ın-ma-sı mühim* (ehemmiyetli) *ol-up lâkin kale alt-ın-da ol-duğ-un-dan gayrı donanmâ-yı hümâyun* (padişahın donanması) *ile ara-da top ir-iş-me-yecek kadar zik (dar) yer-de vaqî ol-mag-ın* (bulduğu için) *kaljeta-lar?* [2] *ile var-up bas-maq mümkün ol-ma-mağ-la* A.U.E (HACI KALFA, *Tuhfet-ül Bihâr*, yap. 35) « il était (très) important de s'emparer des galères (ennemies), mais les galiotes turques ne pouvaient s'en approcher, car, non seulement les galères étaient au pied de la citadelle, mais, elles se trouvaient dans un espace trop resserré pour pouvoir être bombardées efficacement par la flotte impériale ».

IHTAR. Türkçe'de (-dik-den başka) « non seulement » ifade tarzları hakkında bk. § 447 ve 448.

B. YERİNE GEÇİŞLİK MA'NASINDA ULAKLIK TABİRLER.

1470. Bilindiği üzere eski osmanlıca'da -(y)ince'li ulak bazan yerine aslı bir hadisin geçtiği veya geçecek olduğu (yerine geçişlik ve üstün tutuşluk «préférence» fikir veren) bir hadesi bildiriyordu (bk. 1389). Bu günkü osmanlıca'da aynı manada olmak üzere aşağıdaki bendlerde göstereceğimiz ulaklık tabirler kullanılmaktadır. Şuna dikkat edilmeli ki, bunların içinden ikisinde -(y)ince ile hısım gibi görünen -(y)ecek lâhikası bulunuyor. (Mk. § 1396 dan sonraki cetveli).

[1] Müellif türkçe ibarede yazılı olmayan bu kısmı buraya ilâve etmiş, fakat daha evvel () içinde gösterilenleri tercümesiz geçmiştir. A.U.E

[2] Aslı italyanca (galeotta) ki, eski bir harp gemisidir. A.U.E

İHTAR. — Meninski (*Inst.*, I, s. 155) resmî ve idarî kitabete dayanan yine *-(y)ecek* lâhikalı çok merak uyandırıcı bir ulak şekli kaydetmektedir:

چه واراچین وندیک کیندی *Beç (Viyana) -e var-acağ-ın (varacağına) Venedig'e git-di*
« au lieu d'aller à Vienne il est allé à Venise » [1].

1. *-(y)eceğ-im-e* Li ULAKLIK TABİR.

1471. Bu tabir hakikatte hades ismi olarak (mülkiyet lâhikasıyla) kullanılan *-(y)ecek* li şeklin mefulünileyh haletinde olanıdır. Bilindiği üzere türkçe'de mefulünileyh bazan yerine geçiş veya bedel oluş fikriî ifade eder (§ 266).

Ml. : آج آچہ جنک کوزای آج *ağz-ın-a aç-acağ-ın-a g'öz-ün-ü aç* (söylence) « au lieu d'ouvrir la bouche, ouvre l'œil »;

بن تیلکی ییہ جنک آران یه سین *ben-i tilki yi-yeceğ-in-e arslan ye-sin* (söylence)
« j'aime mieux être mangé par un lion que par un renard » (mot à mot: au lieu que me mange un renard, qu'un lion me mange).

-(y)eceğ-im-e ise şekli de bulunuyor (Mk. § 1473) [2].

کاز کوندہ بردانہ یورطلامستہ؟ بکلیہ جنک ایہ قرتی یاروب اولایہ سنی بر دلمہ دن چیقاروم
gün-de bir tane yumurt-la-ma-sın-ı [2] bekle-yeceğ-im-e ise [3] karn-ın-ı yar-ıb ol-an-ca-sın-ı bir def'a-dan çık-ar-ır-ım (MIHRİ, *Letâ'if-i âsâr*, s. 3)
« plutôt que d'attendre qu'elle (l'oie) pondre un un œuf par jour, je lui fendrai le ventre et en extrairai tout le contenu en une fois ».

2. *-(y)ecek yer-de* Lİ ULAKLIK TABİR:

1472. Bu tabir, niyetli temo ile ardınca gelen *yer* « place » kelimesinin mefulün fih haletlisinden yapıdır.

[1] Bu şekilden daha başka misâller tanımıyoruz. Meninski gibi mükemmel bir türkolog tarafından verilen malûmatın mutad olan sihhat ve kat'iliği göz önüne alınırca, bunun (mefulün ielyh alâmetli) *varacağına* kelimesinden yanlışlıkla yapılmış bir şey olacağını kabul etmek bize müşkül görünüyor. J. D.

Biz de bunun yanlış olmadığına müellifce heraberiz. Ancak bu *-acağ-ın* şeklinin asıl olup *-acağına* şeklinin bundan doğma ve *a* ile uzantılı bir şekil olabileceğini düşünüyoruz; o zaman *varacağına* siygasını *varu-çağ-ın* (oatın varmak zamanı) diye düşünmek gerektir.

(Bu *varu*, için, Mk. eski masdarlardan *saygu*, (sayı) *kork-gu* (korku), *yazgu* (yazı) vs. . . .) A.U.E

[2] Müellif bunu mefulünileyh *-e* ile kaydediyor ki, *beklemek* fiili mefulünbih aldığına göre bu da *-i* li olacak. A.U.E

[3] Müellif arap harfli cümlede mefulünileyh *o (-e)* ve ardınca *ise* ile kayd ederek bunun ayrıca *-(y)eceğ-im-e ise* den ibaret hususî bir şekil olduğuna bildiriyor. Biz bunda şüpheliyiz: bu siygadan sonra *ise* geldiğini bilmiyoruz. Buredaki *ise*, yine bu siygadan sonra konuşma dilinde aralarına ses fasılası verilerek çok söylenen *iyisi* veya *iyisi mi* olsa gerek. A.U.E

Mülkiyet lâbikası almadığı için tamamiyle değişmez hallidir, ve yukarı misallerdeki *açacağı-ın-a* kelimesi yerine *açacak yer-de* ve *yi-yeceğ-im-e* yerine *yi-yecek yer-de* kelimesi getirilmekle onların manasında bir değişiklik olmaz. Başka bir misâl:

(اكتنجه جره جربنده) غلبه يك شانلي اولدوق بزه قاش، بوزكله لوزمندن اضله اوكونيله جنبه برده اندوكي
(iki-nei Cerbe harb-in-de) *galebe pek şan-lı ol-arak blz-de kal-mış*, كتابلرته ده نك كله بيله يون
*bun-un-la lüzum-un-dan faz-la öv-ün-ül-ecek yer-de el-de-ki kitap-lar-ımız-da tek ke-
lime bile yok* (SAFVET BEY, *Tarih mecmu'ası*, İstanbul, 1910, s. 20) « (dans la deuxième
campagne de Djerba) nous demeurâmes victorieux, et très glorieusement; malgré cela,
loin de nous vanter d'une façon exagérée, nous avons passé sous silence (cet événement)
dans les livres parus jusqu'ici ».

3. -mek-den(ten) ise Lİ ULAKLIK TABİR.

1473. Yine değişmez durumda olan bu ulaklık tabir, mefulünanî haletini almış masdarla, onun ardından bir fiil miygası olup ilgiç diye kullanılan (Mk. § 400, ihtar 2, ve § 1471 sonları) *(i)-se* den yapılmıştır. Mefulünanî haleti, kıyaslama fikrine bağlı olan (Mk. § 278) üstün tutma (tercih) fikrini ifade eder. [1]

Ml. : *boş otur-mak-dan ise oku-r-um* «plutôt que de rester à ne rien faire, je lis»;

ماضي به قضا كې رضادان باشقه چاره بوئدر اولتلري چكشدرمكده طوغانلري چكوب چورملي
māzī-ye qazā (talih) gibi rızā [2] (rāzī olmak)-dan başka çāre yok-dur:
öl-en-ler-i çek-iş-dir-mek-den-se doğ-an-lar-ı çek-ip çev-ir-meli (CEN. ŞEH.
Tir. Sözü, n° 127) «le passé est comme le sort, il faut l'accepter tel qu'il
est et au lieu de médire des morts, on ferait mieux d'aider les nouveau-nés»;

بوسيدن نجه سالدرد [3] بويجه خزائن و عساكر تلف اولور مصلحت كوراز بويجه اولاقدن ايه
مرحوم جديكز سلطان سلیمان خان غازي حضرتلري كې بويجه باري بانذات سفره عزمت بيورك
bu sebeb-den nice sül-dir (yıl-dir) bun-ca hazā'in (hazineler, paralar) ve
'asākir (askerler) telef ol-ur (yersiz harcanır) maslahat (iş) g'ör-ül-me-z.
Böyle ol-mak-dan ise merhūm (rahmetli, Allahın rahmetine kavuşmuş, ölmüş)
cedd-imiz (büyük babamız) sultan Süleyman Han gūzi (din yolunda harbe
giren) hazret-leri (büyük zat) gibi biricik bārt (bir defacık olsun) bi-z-zat (şah-
sınız) sefer-e (ceng-e) 'azimet buyur-añ (lutfen gidin) A.U.E (1596 da Erlau
seferinden evel İllüncü Mahmud'a sadra'zam Sinan Paşa'nın söylediği; NAIMĀ,
I, 140 — 141) «c'est pourquoi depuis de nombreuses années on gaspille
l'argent et les hommes sans profit aucun. Afin de remédier à cette situation
(mot à mot: plutôt qu'il en soit ainsi), veuillez, vous rendre ne fût-ce qu'une

[1] Bizce bunun yapılışını evvelce de *-(y)eceğ-im-e* vesilesiyle kayıt ve işaret ettiğimiz üzere: masdar + mefulünanî haleti + *eyisî* (micux) dir ki, bu *eyisi* kelimesi bozularak *ise* şeklini almış olacak; ve *den*, (den daha) manasıyla her sıfattan evvel getirilen kıyaslamada tasdil edattir. A.U.E

[2] *qazā-ya rızā lüzüm-dir* «il faut accepter le sort» ata sözüne telmih ediliyor. J. D.

[3] Bu ifade *nice sül-dir (ki)* yerinde olup, ki burada haziflidir. A.U.E

[petite] fois (bir-icik barı = bir küçük defa A.U.E), en personne aux armées, à l'exemple de feu votre aïeul, le sultan Soliman ».

1474. Böyle bir ifade tarzının menşei bir kıyaslama fikri veren kelâmlar olsa gerek ki, bunlarda kıyaslama haddi, ise ilgiciyle ortaya konmuş bulunur. [1]

Ml. : *اچ گزمکدن ایسه طوق اولکه اولادر* aç g'ez-mek-den ise tok ol-mek evlâdır (Atasözü) « il vaut mieux mourir rassasié que vivre (mot à mot : se promener) affamé ».

نَادَان ايله قوشمقدن ایسه اهل عرفان ايله طاش طاشیق بکدر nādān (cabil) ile konuş-mak-dan ise ehl-i 'irfān (ilim sahibi) ile taş taşı-mak yeğ-dir (Ata sözü) « il vaut mieux porter des pierres avec un homme instruit que causer avec un ignorant ».

Hakikaten aşağıdaki misâlde de görüldüğü üzere mefulünanah alâmeti kendi başına bu manayı vermeğe yeterdi :

sen bu dükk'an-da olmağ-dan [2] bir mük'ellef dükk'an tedârik eyle (edîñ) (VIGUER, s 299) « plutôt que de rester dans cette boutique, prenez-en une mieux installée ».

1475. Bazan (daha seyrek olmak üzere) aynı manadaki mefulünanahlı hades isminin -me'li olarak kullanıldığına rastlanır. Mk. § 731.

Ml. : *یا ان سویله یوب خلق اضرار ایتمدن ایسه ایکنانه اوتورمق خیرلیدر* yalan söyle-yip halk-î ızrūr et-me (zarara sokma) -den ise epkem-âne (dilsiz gibi) otur-mak hayır-lı-dır (Atasözü) « il vaut mieux rester silencieux que faire du mal aux gens en disant des mensonges » ;

ایکی دولت جسیمه ک (1) بوزوشملرینه سبب اولدن ایسه ده (2) بحر محیطه طوغرو غریتم دها خیرلر اولدجفی عرض و بیان ایتم iki devlet-i cesîme-niñ [3] boz-uş-ma-şar-ına sebeb ol-ma-dan ise de [4] bahr-ı muhit (kıtaları çevreleyen deniz, okyanus) -e doğru 'azîmet-im (gütmem) daha hayır-lı ol-acağ-ın-ı 'arz-u begân el-di-m (ortaya koyup anlattım) (Gülliver tercümesi, s. 134) « j'exposai que, plutôt que d'être la cause d'une brouille entre deux grandes puissances, je préférais sortir sur l'Océan ».

[1] Bizce bunun yapılışı da evvelce -(y)eceğ-im-e vesilesiyle kayıt ve işaret ettiğimiz gibidir (§ 1473, not 1); yalnız sondaki -e ekini, (bedel, mukabil) manasıyle; (yüz kuruş-a) düşünmek de mümkündür. A.U.E

[2] Böyle bir kullanım, türkçenin şivesi bakımından çok zayıf ve şüphelidir. A.U.E

[3] ise niş aslı iyisi olduğuna göre, (daha iyi, daha hayırlı) gibi aynı mana ile biten cümlelerde bu iyisi manası tekrarlanmış oluyor. Böyleleri, böyle olmayanlara bakarak örneksemek « analogie » yoluyla yapılmış olabilir. A.U.E

[4] Fikrimizce böyle bir teşekkül türkçe'de yoktur. Esasen bu tercümede o vakit balâ şayi olan *devlet-i ma'azzama* denilmeyip de cisimli olan şeylere mahsus *cesîm* sıfatının kullanılmış olması ve *devlet-i cesîme* denilmesi de gösteriyor ki, bunu yazan kimse ana dili türkçe olmayan biridir. Bunun için böyle bir misâli şahit olarak almak ve hele böyle bir teşekkül olduğunu kabul etmek bizce hiç doğru görünmüyor. A.U.E

Burada (fransızca'nın « quant à ce qui est de ... » manasında olarak) *ise* kelimesinden sonra bir *de* edatı getirildiğine dikkat edilsin (§ 408). Bu yapıyı 1234 ve 1235 inci bendlerde kayıd ve işaret edilenlerle karıştırmamalı.

Mk. § 1018 de *nidem ki* kelimesi altında yerine geçiş fikrini vermenin bir başka suretini.

Tercümenin sonu:

Bursa... 1 İhtaşrin 1927, Çarşamba.

**"OSMANLILANIN YAZISI"NA DAİR 10 VE 11 İNCİ BENDLERE KISACA GEÇEN
BAHİS ÜZERİNE ESERİ ÇEVİREN TARAFINDAN VERİLEN AÇIKLAMA.**

Alfabe de harf özellikleri ve harflerin ortaklaşa rolleri :

Osmanlı alfabesinin harfleri [1], a) ana şekillerden, b) bunlardan yapılmış olan türeme şekillerden ibarettir.

Ana şekillerden dokuz tanesi kelimenin başında, içinde, sonunda bulunduğu halde, ne kendinden evvel ne de kendinden sonra gelen bir harfe bitişmeyerek bağımsız kullanılır.

Bunların bir de yalnız kelime içinde veya sonunda, kendinden sonraki bir harfe bitişmeyip, sadece kendinden evvelkisine bitişenleri de vardır ki, gerek evvelkiler ve gerek bunlar sonraki bir harfe bitişmemek esasiyle ayrışık (munfasıl) harflerdendir, ve şunlardır :

1. ژ زر ذ د ی و ا

2. ژ زر ذ د ی و ا

Bunların kendilerinden sonraki harfe bitişmemesi, bitişme halinde şahsiyetlerini kaybetmek endişesinden ileri gelmiş olması mümkündür.

(1) şekli, * hemze konsonu roliyle kelime başında veya vokal (veya hareke) roliyle kelime içinde ve sonunda kullanılır: ا kelimesinde (ا = hemze), ازان kelimesindekiler (ا = vokal).

Bu şekil ayrıca *med harfi* dedikleri uzun vokal olarak ve üstün bir med (uzatma) işareti alarak başta, ve bu işareti almadan içte ve sonda bulunur: آرزو، وادی، بنا.

[1] Harf kelimesinin lügat manası (ses) dir. Türkçemizde biz bu kelimeyi ötedenberi (ses şekli) manasıyla kullanıyoruz, ki buradaki manası da budur. Alfabedeki, harf şekilleri dışında dilden dile uymayan veya aynı dilde olmakla beraber eldeki alfabeğe girmemiş bulunan sesleri, ya hazır harf şekilleri üzerinde bazı noktalamalar ve işaretlemeler yapmak, veya bunlar için yeniden şekil koymak suretiyle kaydetmeğe yarayan nakil yazısı, çevri yazı "transcription," da vardır ki, o buraya girmez.

daima ayrı kalırlar; kelimenin içinde veya sonunda sağdan ayrışık veya bitişik olarak da gelen bu şekillerin her hangi birinden sonra, yine her hangi biri de daima ayrı olarak bulunabilir (bakınız yukarıki misallere). Bunlar ayrışık veya kendilerinden evvelki harfin uzantısına bitişik olarak hep aynı şekilde ve şahsiyetleri bozulmadan kaldıkları için bir şekil sayılırlar. Ayrışık harflerin kalan büyük kısmı bunlar gibi kelimenin başında ve içinde bulunamayıp, kendisinden evvel ve sonra gelen başka bir harfe bitişmemiş haliyle sadece sonunda bulunurlar:

• (دَاء) .. ب (قَاب) .. پ (طَوْب) .. ت (قَات) .. ث (مِيرَات) .. ج (بُورِج) ..
 • (قَاج) .. ح (نُوح) .. خ (اَوْخ) .. س (طَاس) .. ش (قُوش) .. ص (بُوس) ..
 • (فَرَض) .. ط (يَاط) .. ظ (قَرَط) .. ع (وَدَاع) .. غ (صَاغ) .. ف (قُوف) ..
 • (طُورِاق) .. ك (كُوك) .. گ (بِگ) .. ك (اَوْك) .. ل (بَال) .. م (مُوم) ..
 ن (گُون) .. ی (يَا) .

Bitişik şekillere gelince, bunlar :

1. Kelimenin, veya kelime içindeki bitişiklerden vücade gelmiş bir harf kümesinin başında olarak soluna bitişenler;
 2. Kelimenin içindeki kümede sağına ve soluna bitişenler;
 3. Kelimenin sonunda sağına bitişenler
- den ibaret olarak, bitişik (muttasıl) harfleri teşkil ederler; ve sonuncular müstesna, ötekiler hep ana şekillerinden son kısımları budanmış güdük şekiller halinde bulunurlar.

var sayılıp gösterilmeyen resmi hareke (işaret harekesi) dedikleri $\frac{2}{\text{}}$ ye muadil tutulurdu.

$\frac{2}{\text{}}$ işaretleri, ح خ ص ض ط ظ ع غ ف dan ibaret dokuz kaba (sesli) harfin çoğunda kalın üstün (sakil fetha : α), kalın esre (sakil kesre : ϵ), büzgün kalın ötrü (makbuz sakil fetha : μ) yerini tutar ki, bunların arapça ve farsçada yaygınları; yaygın kalın ötrü (mabsut sakil fetha : o) ile, yaygın ince ötrü (mabsut hafif fetha : \bar{o}) yoktur: حار , عزت . Bu kaba harflerin esrelilerinden bir takımı bizde ince söylenir: حار , عزت .

İnce üstün (hafif fetha : e), ince esre (hafif kesre : i), ince ötrü (hafif zamme : \bar{u}), bu dokuz kaba harften madasına mahsustur: شكر , فخر , كرم .

Kısa, uzun harekelerinden yalnız üç uzun (med harfleri) hem söylenir hem yazılırken, ötekileri yalnız söylenip yazıda gösterilmediğine göre, bunların yazılanları doğru okutmak, söylenenleri doğru yazmak bakımından neye yaradığı bilinemez.

Türkçenin harfi harekeleri (vokalleri) ise sekiz tane olup, bunlar bazan arapça ve farsça kelimelerdeki imlâ usulüne uyularak resmî hareke dedikleri mefruz işaretlerle eda edilir idiyse de, çok kere bunların yerine harfi harekeler (imlâ harfleri) de kullanılmakta, ve bu kullanışın gittikçe bütün kelimelerde yaygın bir hale geldiği son zamanların Osmanlı imlasında görülmekte idi.